

# Мадэляванне працэсу патрыятычнага выхавання навучэнцаў сродкамі святочнай дзейнасці

**К. І. Шык,**

старшы выкладчык кафедры рэжысуры,  
магістр педагагічных навук,  
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры  
і мастацтваў

*У артыкуле разглядаюцца магчымасці свят у працэсе фарміравання патрыятычнай пазіцыі навучэнцаў, даецца апісанне стварэння мадэлі патрыятычнага выхавання падчас святочнай дзейнасці. Аўтар аналізуе і раскрывае асноўныя часткі педагагічнай мадэлі, якія дазваляюць больш дасканала вывучыць працэс патрыятычнага выхавання навучэнцаў сродкамі святочнай дзейнасці ў мэтах забеспячэння бяспекі нашай дзяржавы.*

Выхаванне патрыятызму, любові да Радзімы, свайго народа – актуальны напрамак у тэорыі, метадыцы і арганізацыі сацыяльна-культурнай дзейнасці, які ў сучасных умовах немагчыма ўявіць без сістэматычнай мэтанакіраванай педагагічнай працы. Эфектыўным інструментам тут можа выступіць святочная дзейнасць, змест якой складае комплекс спецыяльна адпрацаваных формаў, сродкаў і метадаў работы, накіраваных на пашырэнне, паглыбленне, абнаўленне і прывядзенне ў сістэму ведаў аб святочнай культуры, айчыннай гісторыі, ідэалогіі беларускай дзяржавы, якія садзейнічаюць цвярджэнню патрыятычнай пазіцыі навучэнцаў.

Аналітычны агляд найбольш цікавых сучасных педагагічных даследаванняў па праблеме патрыятычнага выхавання выявіў вялікую колькасць навукоўцаў (П. І. Бондар, Ю. П. Бондар, І. А. Марзалюк, В. Ф. Гігін, М. М. Звёздкін, Л. С. Кажухоўская, В. У. Буткевіч, Л. Л. Ражкова, А. А. Грымаць, В. У. Чэчат, С. Д. Лапцёнак, Л. А. Гашчанка, І. В. Катляроў, В. Г. Прахарэнка, Р. С. Шчасны, А. Л. Барчук, М. У. Леснічэнка-Рагоўская, М. М. Шчэрбін, А. К. Быкаў, М. Б. Кусмарцаў і А. Н. Выршчакаў, Ю. М. Плякшута, М. А. Левіна, Л. А. Кабылянскі, Т. Р. Кісялёва, Ю. А. Стральцоў, У. І. Лутавінаў, У. У. Сафронаў і інш.) з пазіцый розных метадалагічных падыходаў, праз рэалізацыю педагагічных умоў, мадэлей і сістэм патрыятычнага выхавання.

Святочная дзейнасць мае істотныя выхаваўча-педагагічныя рэсурсы і запатрабавана ў асяроддзі навучэнцаў, выступаючы адным з дзейсных спосабаў патрыятычнага выхавання. Мадэляванне з'яўляецца адным з метадаў навуковага даследавання і шырока прымяняецца ў педагогіцы. Асновай мадэлявання з'яўляецца вызначэнне структурных і функцыянальных кампанентаў мадэлі і механізмаў іх узаемадзеяння. Інварыянтнай часткай тэарэтычнай мадэлі выступаюць структурныя кампаненты патрыятычнага выхавання: эмацыянальна-каштоўныя, кагнітыўныя, матывацыйна-дзейнасныя.

Па меркаванні М. У. Камоцкага, «перад распрацоўкай любой педагагічнай мадэлі неабходна высветліць аб'ектыўныя абставіны рэчаіснасці, пры якіх будзе рэалізаваны працэс мадэлявання. Іншымі словамі, вызначыць умовы і рэсурсную базу (тып установы, асаблівасць мясцовасці, асноўныя рэсурсы – кадравыя, інтэлектуальныя, матэрыяльныя і інш.) для рэалізацыі мадэлі» [1, с. 52–53].

У дадзеным артыкуле мадэляванне будзе перанесена ва ўстановы культуры клубнага тыпу. «Клубныя ўстановы – гэта агульнадаступны, гуманістычна арыентаваны інстытут, які праецыруе ў жыццё сацыяльна-культурныя працэсы ў сферы вольнага часу, надае ім арганізаваны характар і сацыяльна-выхаваўчую

скіраванасць» [2, с. 73]. Аналізуючы напісанае вышэй, варта дадаць, што ўстановы клубнага тыпу – гэта шматфункцыянальныя, комплексныя ўстановы культуры, якія займаюць цэнтральнае месца ў арганізацыі святочнай дзейнасці, што ўваходзіць у іх прамыя абавязкі. Калі бібліятэкі выкарыстоўваюць кніжную прадукцыю, музеі – метады нагляднага паказу, установы мастацтваў эмацыянальна ўздзейнічаюць на гледача з дапамогай мастацкіх вобразаў, то клубныя ўстановы шырока прымяняюць у сваёй працы ўвесь комплекс формаў і метадаў уздзеяння на навучэнцаў. Да клубных устаноў адносяцца і малыя клубы, і вялікія Палацы, і Дамы культуры.

Вызначаючы рэсурсную базу, неабходна акрэсліць якасці спецыяліста, які займаецца патрыятычным выхаваннем. Як адзначыў кіраўнік нашай дзяржавы А. Р. Лукашэнка, «патрыёт можа выхаваць, толькі патрыёт» [3]. Такім чынам, у першую чаргу такі спецыяліст павінен сам быць патрыётам, бо выходзяць годных грамадзян, высокакваліфікаваных спецыялістаў, носьбітаў нацыянальнай культуры можа толькі чалавек з высокімі маральнымі якасцямі, з усвядомленым грамадзянскім абавязкам, з адмысловай накіраванасцю на патрыятычную дзейнасць і псіхалагічнай гатоўнасцю да яе. Сярод асноўных якасцей павінны быць таксама самакрытычнасць і патрэба ў пастаянным самаўдасканаленні, дысцыплінаванасць і высокая патрабавальнасць да сябе.

Педагагічная мадэль патрыятычнага выхавання навучэнцаў у працэсе святочнай дзейнасці ўяўляе сабой добраахвотнае далучэнне навучэнцаў да каштоўнасцей краіны, спосаб выхаваць патрыятычныя пачуцці, уключае этапы рэалізацыі, педагагічныя ўмовы. Мадэль заснавана на негвалтоўнасці, калі чалавек самастойна, без прымусу павышае ўзровень сваіх тэарэтычных і практычных ведаў аб родным краі, выходзяць у сабе любоў і павагу да блізкіх яму людзей, асяроддзя ў цэлым, вучыцца шанаваць і ахоўваць прыроду, берагчы гісторыка-культурныя каштоўнасці сваёй зямлі і абараняць яе. В. М. Навумчык і М. А. Пазднікоў падкрэсліваюць, што «негвалтоўнасць – гэта перш за ўсё паводзіны, заснаваныя на ўважлівых пра чалавека як вышэйшую каштоўнасць у шырокім сэнсе слова, гэта маральны прынцып, які вызначае міласэрнасць, цярпімасць, узаемаразуменне і спачуванне» [4, с. 75].

Мэтамі патрыятычнага выхавання з'яўляецца фарміраванне ў навучэнцаў патрыятычных ведаў, перакананняў, пачуццяў, якія забяспечваюць гатоўнасць рэалізоўваць іх у інтарэсах грамадства і дзяржавы, засваенне ўстойлівых нормаў патрыятычных паводзін, патрыятычных звычак, навываў.

Задачы патрыятычнага выхавання арыентаваны на фарміраванне складнікаў патрыятызму: патрыятыч-

най свядомасці, патрыятычнай накіраванасці асобы, патрыятычных паводзін.

Паспяховасць рэалізацыі мадэлі патрыятычнага выхавання ў працэсе святочнай дзейнасці шмат у чым забяспечваецца ўсталяваннем зыходных прынцыпаў, якія вызначаюць патрабаванні да зместу, метадаў, арганізацыі выхаваўчага працэсу сродкамі святочнай дзейнасці.

На падставе аналізу і абагульнення вынікаў даследаванняў, суаднясення іх з практыкай патрыятычнага выхавання намі выдзелены наступныя напрамкі святочнай дзейнасці:

1. *Фальклорны* – накіраваны на развіццё традыцыйных каштоўнасцей у навучэнцаў. Можа прымяняцца як асобна (святы народнага календара, традыцыйныя абрады, фальклорныя вечарыны і г. д.), так і быць складовай часткай іншых святочных мерапрыемстваў (святы вёсак, гарадоў, фестываляў, гульні і інш.).

2. *Гістарычны* – з'яўляецца неад'емнай часткай кожнага свята і абавязкова прывязаны да беларускай гісторыі, асоб і іншых падзей, якія маюць дачыненне да нашай краіны (рыцарскія фэсты, юбілеі гарадоў і вёсак).

3. *Мастацкі* – спалучае ў сабе літаратуру, музыку, жывапіс і іншыя віды мастацтваў. Дадзены напрамак можа быць прыменены як у комплексе, так і асобна (музычна-літаратурныя святы, мастацкія фестывалі і інш.).

4. *Экалагічны* – вывучэнне прыроды роднага краю і беражлівае стаўленне да яе.

5. *Спартыўны* – развіццё фізічных здольнасцей навучэнцаў. На кожным свяце абавязкова павінен прысутнічаць спартыўны блок, некалькі разоў на год павінны ладзіцца спартыўныя святы (турзлёт, дні здароўя).

Прадстаўленыя напрамкі звязаны паміж сабой, аб'яднаны мэтамі, задачамі, прынцыпамі, формамі, метадамі выхавання, патрыятычнай дзейнасцю. Формы святочнай дзейнасці: народныя святы і абрады (Каляды, Вялікдзень, Купалле, Пакровы і інш.), сучасныя святы (Дзень роднай мовы, Дзень горада, вёскі і інш.), фестывалі (гульнявы фэст, рыцарскі фэст і інш.), спартыўна-гульнявыя святы (дзень здароўя, турзлёт) і інш.

Для эфектыўнага выкарыстання святочнай дзейнасці варта вызначыць педагагічныя ўмовы выхавання патрыятызму згодна з выяўленай структурай: эмацыянальна-каштоўнасная, кагнітыўная, матывацыйна-дзейнасная.

*Эмацыянальна-каштоўнасная педагагічная ўмова:* эмацыянальна-вобразнае засваенне зместу патрыятызму. Святочная дзейнасць здольная аказаць вялікае эмацыянальнае ўздзеянне на пачуцці навучэнцаў. Традыцыйныя і сучасныя святы, розныя віды творчай дзейнасці, мастацтва эфектыўна ўздзейнічаюць

на эмацыянальную сферу, развіваюць інтэлектуальныя і валявыя якасці асобы навучэнца. Эмоцыі, суправаджаючы практычна любыя праявы жыццядзейнасці навучэнца, адлюстроўваюць у форме непасрэднага перажывання значэнне і сэнс з'яў і сітуацый. Падчас удзелу ў святочнай дзейнасці навучэнец атрымлівае эмоцыі і набывае сацыяльны вопыт. Асноўная задача педагога – эмацыянальна-вобразнае замацаванне пачуцця патрыятызму, яго змест і сутнасць. Эмоцыі, якія замацоўваюцца ў працэсе рэпетыцый, непасрэднага правядзення, падрыхтоўкі і ўдзелу ў святах, фарміруюць адносіны навучэнцаў да Радзімы, і чым ярчэйшае эмацыянальнае ўздзеянне свята, тым глыбей і ўстойлівей фарміруюцца патрыятычныя пачуцці ў навучэнцаў.

*Кагнітыўная ўмова:* выкарыстанне разнастайных формаў і напрамкаў святочнай дзейнасці забяспечвае максімальнае выкарыстанне яе педагогічнага патэнцыялу, запуская працэсы выхавання і самавыхавання навучэнцаў, дае ім магчымасці самарэалізацыі ў працэсе арганізацыі і правядзення святаў, робіць такую дзейнасць цікавай, разнастайнай і ненадакучливай, інтэлектуальна-пазнавальнай.

*Матывацыйна-дзейнасная ўмова:* фарміраванне асабістай пазіцыі навучэнца як актыўнага суб'екта жыццядзейнасці і культуратворчага працэсу. Самасцвярджэнне навучэнца як суб'екта культуратворчасці вызначае развіццё сацыяльна-творчай актыўнасці, фарміраванне патрыятычнай пазіцыі ў значных для навучэнца сферах жыццядзейнасці, адказнага стаўлення да грамадска-карыснай дзейнасці, крэатыўнасці мыслення і творчага падыходу, ініцыятыўнасці, лідарскіх і арганізатарскіх здольнасцей. У выніку асваення святочнай дзейнасці ўдзельнікі ператвараюцца ў творцаў. Так адбываецца пераход ад навучэнца як аб'екта грамадскіх адносін да навучэнца як суб'екта гэтых адносін. Святочная дзейнасць матывуе патрыятычнае развіццё асобы навучэнца ў сацыякультурным працэсе і дапамагае самарэалізавацца, самавызначыцца і самасцвердзіцца праз актыўную жыццядзейнасць і культуратворчасць.

Святочная дзейнасць дазваляе ўключаць навучэнцаў у розныя віды патрыятычнай дзейнасці. Калектыўная творчая дзейнасць навучэнцаў займае істотнае месца ў патрыятычным выхаванні. Як пераконвае наш вопыт, менавіта гэты від дзейнасці з'яўляецца вядучым пры арганізацыі святочных мерапрыемстваў патрыятычнай накіраванасці. Гэта звязана з узроставымі, псіхалагічнымі асаблівасцямі навучэнцаў. Для навучэнцаў істотнае значэнне ў асобасным станаўленні займае калектыўная дзейнасць. Сродкам матывацыі навучэнцаў у патрыятычнай дзейнасці выступае змястоўнае і арганізацыйнае забеспячэнне працэсу падрыхтоўкі да святаў.

Распрацоўка мадэлі патрыятычнага выхавання навучэнцаў у працэсе святочнай дзейнасці вызначае неабходнасць уліку сацыяльнага і педагогічнага аспектаў яе структурызацыі. Дзякуючы ўліку сацыяльнага аспекту мадэль выбудоўваецца з неабходным уяўленнем таго, што павінна быць. Педагагічны аспект мадэлявання звязаны з асаблівасцямі арганізацыі выхаваўчага працэсу святочнай дзейнасці. Дзякуючы ўліку педагогічнага аспекту мадэль фарміруе ўяўленне пра тое, як і якімі сродкамі забяспечыць працэс патрыятычнага выхавання ў святочнай дзейнасці.

Сродкам патрыятычнага выхавання служыць святочная дзейнасць, якая актыўна і мэтанакіравана спрыяе патрыятычнаму выхаванню навучэнцаў, дае шырокія магчымасці для творчага самавыяўлення, рэалізацыі іх маральных і эстэтычных патрэб. Дадзеныя працэсы стымулююцца наведваннем і актыўным удзелам навучэнцаў у арганізацыі і правядзенні святаў рознай тэматыкі. Дзейнасць можа быць разнастайнай. Важна, каб яна была цікавая і зразумелая і каб навучэнцы ахвотна прымалі ў ёй удзел. Гэта можа быць, напрыклад, дзейнасць па афармленні памяшкання, тэрыторыі, пляцоўкі да свята: выраб дэталей афармлення, абмеркаванне дызайну.

Самавыхаванне з'яўляецца неад'емнай часткай дадзенай мадэлі патрыятычнага выхавання, бо навучэнец увесь час павінен развівацца, а святы ўяўляюць сабой моцныя штуршок да гэтага развіцця. Педагог В. М. Ушакова адзначае, што асновай усякага выхавання з'яўляецца самавыхаванне, адсюль выпякае галоўная «педагагічная задача – фарміраванне матываў самавыхавання» [5, с. 210]. У працэсе святочнай дзейнасці навучэнец на падсвядомым узроўні падчас эмацыянальнага ўздыху атрымлівае пэўную інфармацыю, пасля ён пачынае цікавіцца тымі ведамі, якія атрымаў, і ў выніку хоча рабіць нешта карыснае не толькі для сябе, але і для іншых, для Радзімы.

Найважнейшай часткай мадэлявання патрыятычнага выхавання, якая дазваляе меркаваць аб выніковасці, выступаюць крытэрыі і паказчыкі выніковасці гэтага працэсу. З дапамогай крытэрыяў вызначаюцца эфектыўнасць патрыятычнага выхавання, ступень набліжэння вынікаў да нормы, ідэалу.

У адпаведнасці з вылучанымі ў рамках дадзенага даследавання кампанентамі мадэлі патрыятычнага выхавання вызначаны наступныя крытэрыі ацэнкі яго выніковасці:

- *кагнітыўны крытэрыі*, паказчыкі якога дазваляюць выявіць сфарміраванасць патрыятычных ведаў, каштоўнасцяў арыентацыі асобы, ацаніць наяўнасць патрыятычных інтарэсаў, узровень патрыятычнай накіраванасці асобы;

• *эмацыянальна-каштоўнасны крытэрыі*, паказчыкі якога характарызуюць стаўленне да патрыятычных каштоўнасцей, патрыятычных поглядаў і перакананняў, патрыятычнай свядомасці;

• *матывацыйна-дзейнасны крытэрыі*, паказчыкі якога вызначаюць наяўнасць матываў, імкненняў, навыкаў, звычай самастойнай патрыятычнай дзейнасці, узровень актыўнасці ўдзелу ў ёй.

Такім чынам, мадэль патрыятычнага выхавання навучэнцаў у працэсе святочнай дзейнасці ўяўляе сабой паслядоўную змену этапаў, накіраваных на дасягненне пастаўленай мэты даследавання. Этапнасць фарміравання патрыятычных каштоўнасцей дазваляе вылучыць асноўныя блокі структурна-функцыянальнай мадэлі, асаблівасці яе функцыянавання, задачы, што вырашаюцца, змест, спецыфіку, педагогічныя ўмовы, прынцыпы, метады выхаваўча-творчага працэсу.

Тэарэтыка-практычнае асэнсаванне святочнай дзейнасці дазволіла структураваць мадэль выхавання патрыятызму, якая ўключае наступныя блокі: мэтавы, зместава-тэхналагічны, крытэрыяльна-дыягнастычны, выніковы.

*Мэтавы блок* вызначае арганізацыю, скіраванасць працэсу, яго стратэгічныя і тактычныя мэты і задачы ў адпаведнасці з тэматыкай даследавання.

*Зместава-тэхналагічны блок* характарызуе выкарыстання ў ходзе патрыятычнага выхавання прынцыпы (актыўнасці, вольнага выбару, варыятыўнасці, прывабнасці, эмацыянальнага насычэння, пераемнасці, сацыяльнасці, паслядоўнасці, сістэмнасці, інфармацыйнасці, усеагульнасці, самадзейнасці), напрамкі (фальклорны, гістарычны, экалагічны, мастацкі, спартыўны), формы (традыцыйныя і сучасныя святы, абрады, фестывалі і інш.), метады (вусны, інфармацыйны, гульнявы і інш.), этапы (падрыхтоўчы, арганізацыйны, асноўны, заключны). Яны ствараюць замкнёны цыкл, накіраваны на патрыятычнае выхаванне навучэнцаў. Змест дадзенага працэсу рэалізуецца на аснове інтэграцыі сістэмы ведаў аб гісторыі і культуры роднага краю, традыцый і інш., якія маюць непасрэднае дачыненне да выхавання патрыятызму.

*Крытэрыяльна-дыягнастычны блок* характарызуе крытэрыі (кагнітыўныя, эмацыянальна-каштоўнасныя, матывацыйна-дзейнасныя) і ўзроўні патрыятычнага выхавання навучэнцаў у працэсе святочнай дзейнасці (высокі, сярэдні, нізкі). Крытэрыі выступаюць як каштоўнасці, якія даюць магчымасць рабіць высновы аб стане і развіцці патрыятычных праяў навучэнцаў і выяўляюць сябе праз колькасныя і якасныя паказчыкі.

*Выніковы блок* вызначаецца пераходам ад больш нізкіх узроўняў да больш высокіх, што характарызуе выхаванне патрыятызму навучэнцаў у працэсе святочнай дзейнасці.

Вызначаныя блокі педагогічнай мадэлі выходзяць паэтапна патрыятызм навучэнцаў, іх зместавае напаўненне ўзаемазвязана, што стварае агульную педагогічную сістэму, накіраваную на вырашэнне пастаўленых задач даследавання.

Такім чынам, мадэляванне працэсу патрыятычнага выхавання навучэнцаў сродкамі святочнай дзейнасці накіравана на ўдасканаленне кагнітыўнага, эмацыянальна-каштоўнага і матывацыйна-дзейнага кампанентаў, што спрыяе павышэнню ўзроўню патрыятычнага выхавання, які праяўляецца ў гатоўнасці навучэнцаў да дзейнасці на карысць Радзімы.

#### Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Камоцкий, М. В.* Формирование культуры повседневности молодежи села средствами социально-культурной деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / М. В. Камоцкий. – Минск, 2017. – 203 л.
2. *Каралькова, Л. В.* Клубныя традыцыі Беларусі: гісторыка-педагогічны падыход: манаграфія / Л. В. Каралькова. – Віцебск: ВДУ імя П. М. Машэрава, 2014. – 166 с.
3. Беларускае тэлеграфнае агенцтва (БЕЛТА) [Электронны рэсурс] / БЕЛТА. – Минск, 2023. – Режим доступа: <https://www.belta.by/president/view/vospitat-patriota-mozhet-tolko-patriot-lukashenko-o-zadachah-belorusskoj-sistemy-obrazovaniya-558551-2023/>. – Дата доступа: 25.01.2024.
4. *Наумчик, В. Н.* Воспитание трудных детей: Теория. Практика. Эксперимент: пособие для учителей, воспитателей, студентов, магистрантов, аспирантов пед. высш. учеб. заведений / В. Н. Наумчик, М. А. Паздников. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2013. – 472 с.
5. *Ушакова, В. М.* Педагогика: учеб.-метод. пособие / В. М. Ушакова. – Минск: Зорны Верасок, 2014 – 396 с.

#### Анотацыя

У артыкуле закранаюцца пытанні мадэлявання патрыятычнага выхавання навучэнцаў сродкамі святочнай дзейнасці. Асаблівая ўвага надаецца магчымасцям святочнай дзейнасці ў фарміраванні патрыятызму маладога пакалення. Аўтарам вызначаюцца асноўныя этапы педагогічнага мадэлявання, разглядаюцца кампаненты, падыходы, формы, метады, прынцыпы патрыятычнага выхавання навучэнцаў, вылучаецца спецыфіка святочнай дзейнасці ў гэтым працэсе.

#### Abstract

This article discusses the issues of modeling patriotic education of students by means of festive activities. Special attention is paid to the potential of festive activities in the formation of patriotism of the young generation. The author defines the main stages of pedagogical modeling, considers the components, approaches, forms, methods, principles of patriotic education of students, highlights the specifics of festive activities in this process.